

GRAMATIKA LANAK KOORDINATZEKO BILERA

Hondarribian, 1980-IV-17

Fr. L. Villasante

Sarrera hitzak

Jaun-Andreak: Egun on eta ongi etorria denoi!

Gure bilera honi hasiera ematerakoan premiazko dela uste dut bilera bera zergatik eta zertarako egiten den gogoratzea.

Eskolastikoez zioten 'causa finalis', 'causa causarum' dela; azkenengoa izanik, nolabait lehenengoa ere badela eta beste guztien gain aginpidea duena dela. Guk ere xedea begien aurrean izanik, beharko ditugu bilerako lanak xedera artez eta zuzen gidatu. Hori behar-beharrezkoa da adarretatik ez ibiltzeko eta denbora alferrik ez galtzeko, zeren bilera egun batekoa soilki izango baita.

Dakizuenetz, joan den urteko Abenduan Euskaltzaindiak Biltzar bat egin zuen Arrasaten, bere IX. Biltzarra, alegia, euskal gramatikaz eta bereziki sintasiar zer-ikusit duden gaiak aztertzeko.

Oker ez banaiz, han zerbait berri ikusi genuen denok, Biltzar mueta berri bat, alegia. Nahi baduzue, beste Biltzarretan baino jende gutiago bildu zen, baina, hori bai, gramatika esparruko gaiak aztertzerako ohitua dagoen jendez osatutako biltzarra izan zen. Eta hori urrats bat edo aurrerapen baliotsu bat da, dudarik gabe.

Euskal gramatikaren alorrean langile trebeak baditugula ikusirik iruditu zitzaigun horiek probetxatu behar ditugula gure gramatika lanak aitzinatze-ko. Halako plangintza bat asmatu behar zela gramatika lanak koordinakunde baten barnean egiteko. Eta plangintza trazatzeko bilera berezi bat egin behar zela. Hain zuzen, euskal gramatika lanen plangintza edo koordinaketa modua asmatzeko antolatzen da gaurko bilera hau.

Bilera hau zertarako ez den, garbi dago, bada. Ez da Gramatikari buruz txostenak bertan irakurtzeko edo Gramatika punturen bat bertan eztabaidatzeko. Bestelakoa da gure gaurko egitekoa: lan plan bat bilatzea, horra.

Euskaltzaindia sortu zela badira 60 urte. Azkuek bere Morfologiaren hitzaurrean istorio hau dakar: “Apenas creada la Academia de Lengua Vasca, los que de ella tenemos el honor de formar parte venimos oyendo repetidamente: ¿Cuándo nos darán Vds. un Compendio de Gramática Vasca?”.

Azkuek erantzuten du ttipia edo laburra egiteko, handia eta luzea egin behar dela lehenago. Argazkilariek bai, badakitela ttipitik handia ateratzen, baina beste gainetiko guztiak ez. Lan luze-zabalak eta handiak egin behar dira lehen, eta gero horietarik laburtua egin ahal izango da.

Eta hala da, bai.

Dena dela, eta 60 urte Euskaltzaindia sortu zenetik igaroarren, Gramatika laburpen hori ez du oraindik egin. Ez da ahaztu behar urte horietarik erdiak erdi hilik eta lan egiteko biderik gabe egon dela. Baina kontua da lan hori egiteko daukagula oraindik.

Ezin esan daiteke, haatik, Gramatiketan euskal bibliografia hain antzu denik. Horra hor gogora datorkidan izen lerrokada —eta segur aski ez ditut denak aipatuko—: Martin Harriet, Pierre Urt-eko, Etxeberri Sarako, Larramendi, Lécluse, Archu, Añibarro, Zabala, Intxauspe, Bonaparte, Gèze, Lardizabal, Ithurry, Van Eys, Campion, Arana-Goiri, Azkue, Zabala-Arana, Zamarripa, Altube, Lertxundi, Lafitte, Gavel, Lafon, Arrigarai, Lopez-Mendizabal, Eyheramendy, Allières, Orixe-Oiartzabal, Altuna, Goenaga, Txillardegi...

Ez gaude, bada, horren pobre eta on-behar. Hala ere..., gramatika horietarik gehienak euskalki baten edo baten baino gehiagoren deskribapenak dira, eta beharko izan, euskara bat arrunta eta guztiona ez dugun bitartean. Euskara batu horren egintzan ari da Euskaltzaindia, eta zenbait urrats garrantzitsu eman ditu. Baina euskara batu horren Gramatika osoa oraindik ez dugu.

Ez ote da, jadanik, ordua heldu? Eta erabateko Gramatika osoa gehiegi eskatzea bada ere, Arrasaten esan zena: “Usadio Onaren Gida” moduko bat prestatzera poliki-poliki ez ote genuke joan behar? Frantsesez ba omen da liburu bat: *le bon usage*.

Idazterakoan gertatzen diren zalantza, auzi eta eragozpideetan han aurkitzen omen du idazleak argibidea. Esango dio, adibidez, honelako kasutan halako eta halako idazlek honela jokatzeko dute, beste horrelakok horrela, etab. Beraz, gomendagarri diruditen bideak eskeintzen dizkio liburuak idazleari.

Gu, guztia beharrean gaudenok, ez genuke laguntza makala izango honelako tresna bat edukitzeaz. Idazteko ohitura pitin bat duenak badaki zenbat duda, katramila eta gurutze ttipi edo handi ateratzen zaizkion bidera, ia etengabe, luma darabilenari. Eta zalantzok garaitzeko nora jo ez daki.

Adibideak erruz aipa daitezke. Halako aditzek zer errejimen mueta eskatzen du; osagarria, alegia, ‘dativo’ deritzan kasuan behar da jarri, ala

akusativoan, mediativoan, edo nola? Juntagailuak eta beste partikulak —*ordea, noski, alabaina, behintzat, bada...*— perpausaren barnean zein tokitan kokatu behar dira?

Erregela orokorrak jakitea ez da aski, zeren hizkuntza batean beti baita salbuespen ugari, eta horiek jakin ezik ez da sekula hizkuntza behar bezala erabiltzen. Esate baterako, badakigu aditzaren Modu batzuetan (agintekera, ahalezkoa, subjuntiboa) aditzak bukaerako *-tu* eta *-i* galtzen dituela. Hori erregela orokorra da; baina gero idazle onen usadioa aztertzen hasten bazara, ikusiko duzu badirela salbuespenak. *Utzi* aditzean Axularrek mozten du *i* bukaera, Leizarragak, dirudienez, ez. *Arazi* aditzak, berriz, dirudienez, azkeneo *i* ez du sekula galtzen (Ikus Ax 76). *Landu* aditza *lant* bihurtzen da Axular baitan (Ax 12). Lotu, lot. *Ezagutu* aditzak, behar du *-tu* bukaera galdu? Edo *t* gutxinaz atxiki? Aditzaren bukaera kentzeaz frankotan oker-adituak sortzen dira. Zilegi al da orduan erregla haustea? Zenbat honelako ditugu aidean!

Horra Axular-en pasarte bat:

Ax 325. Emaztetara emana den batek, eztu uste, emaztekin segitu gabe, nehor bizi ahal ditekeiela.

Kasu honetan guk ez genuke erabiliko *-la, -nik* baizik. Zeinek du arrazoin?

Interrogatiboen erabilera oihan beltza bihurtu da. Tradizioan zilegitzat jotzen ziren usadio batzuk gero zenbait gramatikalarik gaitzetsi dituztelako, ez dakigu zer egin. Hona hemen Axular-en beste pasarte bat:

Ax 214. Eta ez hain erraxki, nola lehenari, baina zeren kolera handian baitzaude, hari ere emaiten diozu eza, erraiten diozu eztakizula othoi gauza hartazaz mintza, zeren sobera zaudela errea, zaurtua, eta giharran ukitua.

Zeren eta *Ezen*-en erabilera gaitzetsia izan da, baina horrekin ez ote dugu gure tradizio osoa eta herri hizkuntza bera baztertzen?

Konpletiba batzuetan, ez denetan, Axular-ek *ezen* erabiltzen du. Adibi-deak:

Ax 43. Ordea badirudi ezen, noiz izanen den ezpadakigu ere, badakigula noiz izanen ezten. Zeren erraiten dugu ezen gero, bertze urthean onduko gabela.

Eta beherago:

Ax 43. ...diozu ezen, haren zerbitzuan enplegatuko ditutzula.

Ax 325. Eta diot ezen, are mundu hunetan ere, girstino onek, jainkoaren partea dadukatenek, atsegin eta plazer gehiago gozatzen dutela, girstino gaipto Deabruaren partea segitzen dutenek baiño.

Bizkaieraz ere ezaguna da mintzatze molde hau: *Diñot ze...*

Kristau aroko latinean “quia” ikusten dugu horrelakoetan:

Mat 28,7 dicite discipulis eius quia surrexit

Mat 28,13 dicite quia discipuli eius nocte venerunt...

Dena dela, kompletiben mundu guzti hau ondo argitu gabe dagoela dirudi.

Eta kausalen munduaz zer esango? Gaur ikusten dugu *bait*-erabilera zabaltzen ari dela, baina ene ustez tradizioko erabilera legeak bat ere kontuan hartu gabe. Kausal koordinatuak eta subordinatuak elkarren artean berezi gabe, denak zaku berean sartuz, denei tratamendu bera ematen zaie. Ez da hori, ez herrian eta ez idazleen tradizioan ageri dena. Perpaus luzeetan partikularen bat aurrelari jartzeak mesede ederra egiten du, besterik ez bada, arnasa hartzeko eta datorrenaren berri emateko.

Ez dut esaten arkeologista edo zahar zale huts bihurtu behar dugunik. Baina hizkuntza bat sendotzeko eta aurrera-urratsak zentzuz emateko, hizkuntzaren tradizioa ezagutu beharra dago.

Nondik eta nola jakingo du idazleak guzti hori? Hiztegi Arauemaile, Usadio Onaren Gida: horrelako tresnak behar ditu. Baina horrelakorik inoiz egingo bada, lehenago azterketak behar dira: gure tradizioa —idazleetan ageri zaigun tradizioa— eta herri euskara bera ezagutu beharra dugu.

Asmo horrekin egin nuen nik *Axular-en Hiztegia*, aportazio gisa. Eta Serie Eleizalde-ko liburuxketan ere gure autoreen dokumentazioa pilatzen ahalegintzen naiz.

Gaur langileak, zorionean, baditugu. Idazle zaharren edizioak ere ugaritu dira. Mitxelenaren Hiztegi handia atera dadinean, hor ere harrobi paregabea izango dugu.

Dena dela, Gramatika edo Usadio Onaren Gida bat edukitzeko, gramatika azterketak noraezekoak dira.

* * *

Une batean, bilera hau prestatzen hasi ginenean, pentsatu genuen Gramatika lanez gainera, Dialektologia lanen programaketa ere gaur egitea. Baina gero konturatu ginen egun bateko bileran tratatzeko gehiegi zela, bi gaiok, gainera, tratamendu bana eta guztiz bestelakoa galdegiten dutelarik. Hori dela eta, Dialektologia lanen antolaketa beste bilera baterako utzi da. Hara, bada, zein den gaurko bileraren gai bakarra: gramatika lanen plangintza edo koordinaketa egitea.

Bi sailotarako, berriz —Gramatika eta Dialektologia— helburua edo jomuga jar dezakegu mila bederatzirehun eta larogeita lauean (1984). Urte horretan ospatzen da Kanpionen Gramatikaren mendeurrena. Gertakari

horren kariaz, Biltzar bat, edo bat baino gehiago, antola daiteke urtemuga horren inguruan; Gramatika famatu horren mendeburua ospatzeko, alegia. Baina honelako Biltzarrak, ondo aterako badira eta emankor gertatuko badira, prestaera luzea eta zehatza eskatzen dute. Gaurdanik uste dut hasi behar dugula hartarako oinarriak ipintzen.

* * *

Arestian ukitu dut kontu hori, **Euskaltzaindiak** nolabait berea lukeen Gramatika eduki beharko lukeelako kontua. Euskara batuaren gramatika, alegia. Badakit eragozpideak elkarren gainean pilotzen zaizkigula. Alde bate-tik, eta hasteko, euskara batua ez da oraino gauza egina; egiten ari den zerbait da. Euskaltzaindiak erabaki batzuk hartu ditu, baina beste asko hartu beharko ditu segur aski gero ere; gainera, euskara hau, laboratoriorio izaki geldu ez dadin, bizitzean, praktikan nola manaiatzen den ere behar da ikusi.

Beste aldetik, eta lehen esan dudan bezala, azterketak eskas ditugu: gure tradizioan zer erabili den, nork zer eta nola erabili duen hobekiago eta zehazkiago jakin behar da.

Eta bada oraino beste oztopo bat larria: Gramatikagintzan eskola berriak sortu direla. Gramatika bide edo metodo tradizional eta berrien artean gaur halako gudu, borroka edo ezin konpondua dago. Badirudi, nahitez, aukera bat egin behar dela gramatika tradizional eta berriaren artean, baina nola aukera egin, huts egiteko arrisku gabe?

Horra nik ikusten ditudan eragozpen nagusiak. Zer egin orduan? Besoak gurutzaturik egon eragozpenok berez urtuko direlako esperantzan?

Agian bada hemen 'circulo vicioso' edo gurpil zoroa deitzen den horietako bat. Euskaltzaindiak ez du bere Gramatika egiten halako eta halako eragozpen dagoelako. Baina beste aldetik, halako eta halako eragozpen dago, Gramatika hori egiten ez duelako.

Gurpil zoroa hausteko edo apurtzeko, nik ez dut bide bat baizik ikusten: abiatzea. Dabilenak berak urratzen du bidea. Eta egiten den lanak, erabat on eta betirakoa ez izanik ere, berak ematen du bide gero beste hobeago bat egiteko. Deus egiten ez bada, ordea, beti hutsean egongo gara.

Gramatikagintzan gaur eskola desberdinak egotea ez dut uste gu geldiarazteko arrazoi izan behar duenik. Azken batean eskola edo metodoak gauza honen funtsa ez dute ukitzen; zerbait azaleko edo gainetiko dira. Esan nahi dut: eskola batekin nahiz besterekin egin daiteke lana ongi, eta azken batean hori da behar duguna. Azterketak behar direla? Noski. Baina horiek ere gramatikagintzak berak aitzinatuko ditu. Eta Euskaltzaindiaren erabakiak berdin: Gramatika lana aurrera doan neurrian, lehen berde ikusten ziren puntu asko eta asko, erabakiak izateko sasoinera etorriko zaizkigu.

Ez dakit ametsetan nabilen. Behin baino gehiagotan esan dut: Gramatika batzorde iraunkor bat sortu behar litzatekeela Euskaltzaindian eta gure

gramatikaren hezurraja —nolabait esan— batzorde horrek lan eginez, pres-tatu beharko lukeela. Oinarrizko edo azpiko lan hori gabe, beti egongo gara hutsean, edo, Kirikiñok esaten duen bezala, beti praille. Praileak ez omen du aldean txanponik erabiltzen, beti dago deusik gabe, eta **Euskaltzaindia** ere antzera, bere lanean sekula oinkada bat eman gabe.

Eta nor edo nortzuk aukeratu batzorde hori osatzeko? Azken batean pertsona taxuzkoak bilatzea eta haei mandatu ematea: horretan legoke arazoa. Eta zeri oldartu lehenik? Helduen diren gramatika parteei, eta gero, pixkaka, besteei.

Euskaltzaindiaren gramatikak badirudi, gainera, euskaraz egina behar lukeela. Hemen beste oztopo batekin egiten dugu topo: Gramatikazko terminologia euskaraz nola eman. Eta horregatik ere, deus egin gabe egon behar ote dugu beti, zerutik mana eror dakigun arte? Ez dut uste. Hemen ere, bidea urratuz, bidea egiten da. Gainera, izan ditugu lan honetan saioak eta aitzindariak: Harriet, Etxeberri Sarako, Azkue, Lertxundi, Goenaga, Txillardegii...

* * *

Bukatu baino lehen, bi puntu konkretu aipatzea dagokit. Bat, gure batzarreetako txostenena. Ahal dela beti edo ia beti behar genuke gure batzarreetan euskal gramatikaren alorreko edo inguruko txostenen bat. Orain arte ere egiten dira, baina ez daude programatuak. Nork zer dakarren, eta hura irakurtzen da. Batzuetan hala-holakoak izaten dira. Inoiz beldurrez egoten gara ez ote garen bat ere gabe geldituko.

Nik uste dut problema honi soluzio bat bilatu behar zaiola. Zenbait lan zenbait pertsonari, ordainduz, agindu, eta lan horiek gero batzarreetara ekarri. Batzarreetako lanen maila ere jaso behar dugu pizka bat, batez ere lan horiek gero aldizkarian argitaratzen direla jakinik. Baina agintzen eta ordaintzen ez badugu, ni beldur naiz lanen kalitatea ez dela oso goratua izango. Ez dakit. Nolanahi ere, arazo honek badu zer-ikusit hemen egin nahi den lanen programakuntzaz, eta horregatik aipatzen dut.

Eta beste auzi ttipi bat, gaur erabakitzeko utzi zena. Arrasateko bilzarreko lanak *Euskera*-n agertuko dira, noski. Baina hau da galdera: txostenez gainera, txostenen ondoko elkar hizketa eta eztabaidak ere agertu behar dira? Honetan pixka bat saiatu denak badaki zen lan gaitza izaten den zintatik eztabaida guzti horiek paperera aldatzea, eta gero ia beti kejak egoten dira: honako hau edo harako hura ez dela agertu, beste hori ez dela ongi jasoa, etab. Lan hori egin beharko lukeenak hau galdetzen du: esan dakiola garbi zer egin behar duen. Hiru bide edo soluzio ikusten dira: 1) eztabaidok bat ere ez agertzea, 2) ahal dela osorik eta dauden-daudenean agertzea, 3) elkarrizketa eta eztabaiden laburpen bat soilki agertzea. Hirugarren bide hau beharbada denetan zailena da, zeren eskatzen baitu aurretik dena aldatzea edo gutxinaz arretaz entzutea eta gero mamia laburturik ematea, eta horrek

ere bere arriskuak ditu. Dena dela, auzi hau aurreko batzarrean ukitu zen eta gaur erabakitzeke gelditu zen.

* * *

Eta besterik ez, jaunak. Gramatika lanen programaketa: horra gure gaurko egitekoa. Gaietan badugu zernahi, badugu zer aukera, gaiez gaindituak izateraino ere. Beharbada egin beharko duguna da gaietan premia-tsuenak hautatu eta egutegia ere gogoan harturik urte honetan zeri emango zaion lehentasuna erabaki, datorren urtean zeri, eta hola. Eta gero lanok aztertzeke ardura nori egotziko zaion pentsatu. Hala ikusten dut nik arazo hau.

Baina gauzok denon artean galbahatu behar dira, noski.